

Tillfälligheternas spel

Olle Häggström¹

För ett tiotal år sedan berättade min numera pensionerade statistikerkollega Sture Holm om något lustigt han varit med om. Han, som vanligen överhuvudtaget inte köper lotter, hade blivit övertalad att delta i ett vinlotteri av den typ som är vanlig på svenska arbetsplatser. Naturligtvis vann han vinflaskan. Inom loppet av en vecka kom han sedan att delta i ytterligare två lotterier (ett av dem ett boklotteri på en loppmarknad, där han åter fallit för övertalning; vad det tredje lotteriet gällde minns jag inte), och vann båda gångerna. Tre vinster av tre möjliga – hur sannolikt är det? Jag anmärkte något om att Vår Herre måste ha tänkt att ”den där professor Holm verkar tro att han begriper sig på slumpen, dags att lära honom en läxa!”, och vi skrockade tillsammans, båda helt på det klara med att någon övernaturlig förklaring inte behövs. Ty även osannolika och till synes mirakulösa saker händer allt som oftast, som en följd av rena tillfälligheter.

Inte alla delar denna nyktra syn på slump och tillfälligheter. I själva verket har människan i alla tider sökt hitta meningsfulla samband även i det tillfälliga och meningslösa. Den schweiziske psykologen Carl Gustav Jung myntade begreppet synkronicitet, med vilket han menade till synes slumpmässiga sammanträffanden som i själva verket på ett mystiskt icke-fysikaliskt vis åstadkommit av ett ”kollektivt undermedvetet”.² En annan framstående 1900-talstänkare som attraherades av dessa idéer var Arthur Koestler.³ De har dock inte kommit att få något större vetenskapligt genomslag, och i avsaknad av såväl empiriskt belägg som koherent teori får synkronicitet alltjämt betraktas som ett utomvetenskapligt och ytterst spekulativt begrepp.

I en nyutkommen bok med den lockande titeln *Slumpen är ingen tillfällighet* av Jan Cederquist (Bokförlaget Langenskiöld, Lidingö) slår författaren – som på omslaget beskrivs som ”en av Sveriges mest framgångsrika kreatörer någonsin” och ”grundare och delägare i den legendariska reklambyrån Hall & Cederquist” – ett slag för synkroniciteten. Huvuddelen av boken ägnas åt att återberätta ett stort antal märkliga episoder ur livet. Många av dem har författaren själv, eller någon av hans vänner, varit med om, medan andra bär tydlig prägel av vandringsägen. Gång efter annan råkar Cederquist ut för

¹Professor i matematisk statistik, Chalmers, <http://www.math.chalmers.se/~olleh/>

²Jung, C.G., Adler, G. och Hull, R.F.C. (1970) *The Collected Works of C.G. Jung, No. 8: The Structure and Dynamics of the Psyche*, Pantheon Books, New York.

³Koestler, A. (1978) *Janus, A Summing Up*, Random House, New York. Svensk översättning *Janus, en sammanfattning*, Korpen, Stockholm, 1989.

sådant som att på ett flyg till Köpenhamn hamna på stolen intill den bekant han nyligen förgäves försökt stämma möte med, eller att bli uppringd av den person han just satt och pratade om. Det är uppenbart att han lever ett rikt socialt och professionellt liv, och otaliga är de tillfällen då han och någon annan visar sig ha en oväntad gemensam bekant.

Till några av dessa händelser fogar han överväganden om hur otroligt osannolika de måste ha varit, och kontentan blir att våra liv styrs via synkroniciteten av någon sorts universell intelligens vars närmare egenskaper vi idag inte vet så mycket om. Ett allvarligt tillkortakommande med hans sannolikhetsresonemang är emellertid att de genomgående endast rör sannolikheten att *just den händelse som inträffade* skulle inträffa. För att på allvar pröva huruvida det rör sig om rena tillfälligheter eller om någon mystisk synkronicitet, behöver litenheten hos sannolikheten vägas mot *det enorma antal olika märkliga tillfälligheter som hade kunnat inträffa*. Så snart sådana överväganden görs, ter sig Cederquists erfarenheter långt mindre mirakulösa. Lite grand påminner det hela om den som i tidningen läser att veckans lottorad blev (2, 5, 6, 13, 23, 28, 34) och tänker ”oj, så osannolikt!”.

Texten präglas av en direkt vetenskapsfientlig inställning. Forskare beskrivs som inskränkta och andefattiga figurer som sitter så fast i sina idéer om kausala naturlagar att de inte förmår se den icke-kausala synkronicitet som omger oss. Undantag från denna bild av skygglappsförsedda vetenskapsmän beviljar författaren endast de forskare som sysslar med mystik i form av t.ex. parapsykologi eller sökandet efter referenser till kvantfysik i Dödahavsrollarna.

Likväl gör han vissa försök att genom *namesdropping* ge vetenskaplig legitimitet åt sina teser: Fritjof Capra beskrivs som ”en av världens mest kända atomfysiker”, vilket är vilseledande med tanke på att dennes berömmelse inte kommer från några insatser inom atomfysik utan från kvasifilosofiska texter om sambandet mellan kvantmekanik och österländsk mysticism.⁴ På bokens baksida uttrycker universitetslektorn i fysik Jens Tellefsen sitt starka gillande, vilket synes något anmärkningsvärt om man inte känner till att Tellefsen är okänd i den svenska forskarvärlden för sina pseudovetenskapliga böjelser.⁵

Vid enstaka tillfällen lyckas Cederquist likväl säga något insiktsfullt. Hans diskussion om orsak och verkan utgående från en bilolycka han varit

⁴Capra, F. (1975) *The Tao of Physics: An Exploration of the Parallels Between Modern Physics and Eastern Mysticism*, Shambhala, Berkeley. Svensk översättning *Fysikens Tao*, Korpen, Stockholm, 1981.

⁵Se t.ex. Jerkert, J. (2003) *Psi-spåret - en kritik*, Folkvett, nr. 2, s 41–47. Tellefsen utsågs av föreningen Vetenskap och Folkbildning till *Årets förvillare 1991*.

med om fångar något väsentligt om komplexiteten i vår värld.⁶ Vad var orsaken till olyckan? Man kan peka väderförhållandena, på de omständigheter som ledde till att Cederquist råkade hamna just på olycksplatsen vid den avgörande tidpunkten, på motsvarande omständigheter för den andra föraren, och så vidare. Var och en av dessa orsaker har i sin tur en rad olika orsaker, och hela orsakssystemet grenar snabbt ut sig i något fullständigt oöverskådligt. Så långt i resonemanget är jag helt med Cederquist, men när han så drar slutsatsen att kausalitetsbegreppet därmed är bankruttfärdigt och att olyckan därför hellre bör förklaras med en mystisk synkronicitet, så hänger jag inte med i hans tankeprång.

Främsta värdet i Cederquists bok vill jag mena är hans många (oavsiktliga) illustrationer av en del av de psykologiska mekanismer som ligger bakom många människors dragnin till det övernaturliga. Hit hör givetvis driften att söka och se strukturer, mönster och meningsfullheter även där de inte finns. Och hans berättelse om hur han en gång på 70-talet deltog som försöksperson i ett parapsykologiskt experiment är närmast rörande:⁷ I ett antal avskilda bås placerades försökspersoner, varav en fick bilder att betrakta och koncentrera sig på i syfte att med tankeöverföring meddela innehållet till de övriga. Försöket upprepades ett antal gånger med olika bilder. Cederquist misslyckades gång på gång med att gissa rätt, men tyckte efteråt att han vad gällde tre av bilderna var på rätt spår, och om han bara haft vett att följa sin intuition instället för sitt intellekt, så hade han nog gissat rätt. På så vis blev försöket trots det negativa utfallet ändå en bekräftelse för honom om att tankeöverföring verkligen ägt rum.

⁶s. 99–102. I ett annat avsnitt (s. 183–184) för han ett förhållandevis vettigt (och, för omväxlings skull, närmast lite väl försiktigt) resonemang om den så kallade fjärilseffekten.

⁷s. 208–210.